

NOVUM

Magazine der Juridische Faculteit Universiteit Leiden



Opinie

Europa, dit is hét moment!

Essay

*De techonocratische
droom*

Artikel

*Fiscale bedrijfsopvolging:
versoepten of versoberen?*

Assessor

*Studeren in een snel
veranderende wereld*

De Europese Unie en de democratische vredestheorie

INHOUDSOPGAVE

3	Voorwoord Academische vrijheid
4	Opinie Europa, dit is hét moment!
8	Essay De Europese Unie en de democratische vrede theorie
14	Assessor Marco Horn
15	Artikel Fiscale bedrijfsopvolging: versoepelen of versoberen?
18	Essay De technocratische droom

VOORWOORD

Waarde lezer,

De bijdragen in *NOVUM Magazine* zijn meer dan de artikelen van ambitieuze studenten die zich verdiepen in juridische, culturele en politieke vraagstukken. Ons magazine staat voor academische vrijheid. We bieden objectieve analyses én kritische columns – zoals het hoort.

Terwijl Nederland rustig twee miljard euro bezuinigt op wetenschappelijk onderwijs, gebeurt er in de Verenigde Staten iets anders: overheidsinstanties worden gedwongen verboden woorden uit documenten te schrappen. Bij de National Science Foundation (NSF) leidt dit tot bizarre situaties: wetenschappelijke artikelen worden doorzocht op termen als *female* (vrouw), *disability* (beperking) en *equality* (gelijkheid). Deze woorden worden handmatig beoordeeld om te zien of ze voldoen aan de nieuwe ‘regels’. Volgens *The Washington Post* is dit niets minder dan gecontroleerde censuur, vooral omdat termen als *men* (mannen) niet op deze lijst staan.

En dit alles in een tijd waarin techgiganten als Elon Musk en Mark Zuckerberg beweren dat álles gezegd mag worden. Factchecking? Geschrapt. Moderatie? Verdwenen. Terwijl desinformatie vrij spel krijgt op X en Facebook, worden wetenschappers gecensureerd. Blijkbaar betekent vrijheid van meningsuiting niet hetzelfde als vrijheid van wetenschap.

De redacteuren van *NOVUM Magazine* laten zich de mond niet snoeren. Wij blijven schrijven, blijven kritisch en blijven u informeren in deze turbulente tijden.

Veel leesplezier – en vooral, veel stof tot nadenken.

Sjoukje Kraak
Hoofdredacteur NOVUM



Europa, dit is hét moment!

Lef. Investeren. Vertrouwen.

DOOR: SJOUKJE KRAAK

Ik begon met de intentie om een analyse te schrijven van het buitenlands beleid van de Amerikaanse president Donald Trump in relatie tot het internationale recht. De toestroom aan nieuwsberichten bleek echter al snel niet meer bij te houden. Bovendien werd het behoorlijk deprimerend. Trump trekt zich namelijk niets aan van internationaal recht – of recht in het algemeen. Hij doet simpelweg waar hij zin in heeft – en komt er keer op keer mee weg.

We zagen hoe Trump zich tijdens de eerste poging tot het ondertekenen van de grondstoffendeal gedroeg als een kleuter met macht. Het was de Oekraïense president Zelensky die hem eindelijk in de hoek zette. Vervolgens stelde NAVO-baas Mark Rutte dat Zelensky – en niet Trump – de relatie tussen de landen moest herstellen. Pardon? Dat was mijn eerste gedachte. Maar helaas, het klopt: Europa's veiligheid is volledig afhankelijk van de Verenigde Staten. En dat als derde grootste economie ter wereld!

Daarom gooi ik het over een andere boeg. In plaats van een keurig onderbouwde analyse, kies ik nu voor een opinie uit de losse pols, met één duidelijke boodschap: Europa, dit is hét moment!

Europa wordt (langzaam) wakker

Al sinds 8 november 2016 is Trump bij ons thuis vast onderwerp van gesprek aan de keukentafel. Dat Amerika hem tot president had verkozen, verbaasde ons zo, dat we er niet over uitgepraat raakten. Europa reageerde hetzelfde: verbijsterd, maar passief. Tijdens zijn eerste termijn bleef het immers vooral bij aanstootgevende uitspraken en bizarre taferelen – of zoals Geert Wilders het zou noemen: “fascinerende tv”. Toch waren er toen al genoeg redenen om wakker te schrikken, maar Europa bleef dutten. Toen kwam Biden – de ‘nette’ democraat – en Europa haalde opgelucht adem. Alles kon weer als vanouds: leunen op Amerika, zeker op cruciale dossiers als defensie en technologie. Zo verspilden we vier kostbare jaren, waarin we iets hadden kunnen opbouwen.



Snel volgde de tweede wake-upcall: de Russische invasie van Oekraïne in 2022. Een brute aanval op Europees grondgebied die onze veiligheid had moeten herdefiniëren. Ondanks brede steun aan Kiev, bleven de investeringen in onze *eigen* defensie karig. Een gebrek aan ‘besef’ was wellicht de oorzaak, aangezien Europeanen de ernst van de situatie pas in lijken te zien nadat NAVO-baas Rutte eind vorig jaar riep: “de veiligheidssituatie ziet er niet goed uit” en “we zijn niet klaar voor oorlog.” Echt? De minister-president van Nederland heeft zijn burgers de afgelopen twaalf jaar dan ook nauwelijks voorbereid.

Alsof dat nog niet genoeg was, kwam Trump in 2024 met een nieuwe waarschuwing: tijdens zijn verkiezingscampagne verklaarde hij dat NAVO-lidstaten die de 2%-norm niet halen, niet langer op Amerikaanse bescherming hoeven te rekenen. Daarmee zette hij een streep door de belangrijkste bepaling van het NAVO-verdrag: een aanval op één is een aanval op iedereen. Dit had dan hét moment moeten zijn waarop Europa zou zeggen: genoeg is genoeg, we moeten onszelf kunnen verdedigen. Wat gebeurde er? Defensiebudgetten stegen naar iets wat allang de norm had moeten zijn. De afhankelijkheid van de VS bleef. Sterker nog, zonder Trumps uitspraak was er waarschijnlijk niets veranderd.

Voor Europa was 5 november 2024 geen verkiezingsdag, maar een gok: vier jaar stabiliteit of vier jaar chaos. Alsof het een loterij was, volledig buiten onze invloedssfeer. Dat is natuurlijk onzin. We hadden acht jaar geleden al stappen moeten zetten naar minder afhankelijkheid. Misschien is een losgeslagen Trump precies wat nodig is: het harde besef dat we niet langer kunnen gokken op de VS, maar eindelijk ons lot in eigen handen moeten nemen.

Wie beheert jouw veiligheid, energie en data?

Onze veiligheid? Die rust op Amerikaanse schouders. Niet alleen financieel, maar vooral in mankracht en materieel. In 2024 gaf de VS zo'n negenhonderd miljard euro uit aan defensie, tegenover 326 miljard van alle Europese NAVO-landen samen. Dit lijkt een 70-30 verdeling, maar het beeld is vertekend: Amerika heeft wereldwijd meer dan achthonderd militaire bases. Binnen de NAVO is Washington goed voor zo'n 16% van het gezamenlijke defensiebudget – fors, maar geen tweederde. Toch blijft Europa afhankelijk. Van de 3,3 miljoen NAVO-militairen zijn er 1,3 miljoen Amerikaans – bijna 40%. Van de 22.000 gevechtsvliegtuigen zijn er 13.000 van de VS – meer dan de helft. En dan is er de 'nuclear umbrella'. De VS en Rusland houden elkaar in evenwicht, beide met ruim vijfduizend kernbommen. Europa? Met slechts 290 en 225 kernwapens in respectievelijk Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, blijven we kwetsbaar voor de storm.

Onze energie? Kwam jarenlang uit Rusland. Na de invasie van Oekraïne schrok Europa 'opeens' wakker. Nochtans publiceerde de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) al in 2014 een rapport over de gasafhankelijkheid van Europa. Destijds kwam een kwart van het Europese gas uit Rusland. Acht jaar later was er nauwelijks iets veranderd. Zelfs ná de invasie bleef Europa Russisch gas afnemen. Waarom geen totale boycot? Te duur voor de consument. Dus kozen we voor een vijfjarenplan. In 2027 zou Europa dan eindelijk energie-onafhankelijk moeten zijn. Net op tijd voor de volgende geopolitieke crisis.

Onze data? Volgens de Autoriteit Consument & Markt is meer dan 90% van de Europese cloudmarkt in handen van Amerikaanse bedrijven – Google, Microsoft en Amazon nemen samen al 70% voor hun rekening. En dan gaat het niet alleen om je gênante zoekgeschiedenis: ook de Nederlandse overheid, inclusief het Ministerie van Defensie, draait op Amerikaanse servers. Wat als Washington onze toegang beperkt? Vergezocht? Kijk dan nog eens goed naar de eerste rij bij Trumps inauguratie: Jeff Bezos, Sundar Pichai, Mark Zuckerberg en natuurlijk Elon Musk. En wie Signal-gate gevolgd heeft, weet: het Witte Huis is niet bepaald zorgvuldig met gevoelige data. Kortom: het is tijd voor digitale soevereiniteit.

Europa moet durven doen!

Europa houdt van regels. We schrijven ze, we herzien ze, we discussiëren er maanden – nee, jaren – over. De VS? Daar heerst een cultuur van actie. Dingen worden gewoon gedaan – *hoe* ze worden gedaan is minder belangrijk dan *dat* ze worden gedaan. Europa daarentegen: wij harmoniseren. Totdat we uiteindelijk een compromis hebben dat niemand écht vooruit helpt.

Neem AI. Terwijl Amerika miljarden pompt in technologische innovatie, debatteren wij vooral over ethiek, transparantie en dataveiligheid. Belangrijke thema's. Maar als we die waarden zo belangrijk vinden, waarom bouwen we dan niet zélf AI die daaraan voldoet?

In plaats daarvan domineren Amerikaanse bedrijven de AI-markt, terwijl wij ons afvragen of *hun* chatbots wel voldoen aan *onze* regels. En zelfs op dat vlak ontbreekt het ons aan lef. Europarlementariër Kim van Sparrentak (GroenLinks-PvdA) bekritiseerde de Europese Commissie omdat zij onder druk van Big Tech en het Witte Huis de AI-wet versoepelt. Toetsen op racisme en discriminatie? Dat hoeft niet meer. Willen we AI die onze waarden weerspiegelt? Dan moeten we die zelf bouwen – niet onze waarden veranderen.

Dan komen we bij de cloud. In maart 2024 publiceerde het Clingendael Instituut een beleidsbrief met een alleszeggende titel: *Too late to act?* De conclusie: je reguleert jezelf niet uit digitale afhankelijkheid. Initiatieven als Gaia-X – Europa's antwoord op Amerikaanse clouddominantie – verlopen traag, met magere resultaten. Lidstaten verschillen van mening over wat 'cloudsoevereiniteit' eigenlijk betekent, laat staan hoe die te realiseren. Europa mist niet alleen een cloudstrategie, maar vooral het onderlinge vertrouwen om die samen te bouwen.

Een ander punt van verdeeldheid: hoe vervangen we Russisch gas? Frankrijk lacht, met 70% van de elektriciteit uit betrouwbare, duurzame kernenergie op eigen grondgebied. Andere landen, zoals Duitsland, pleiten na Fukushima voor de afschaffing van kernenergie. Gezien het belang van Europese soevereiniteit lijkt kernenergie echter essentieel. Het is tijd om pragmatischer te denken en ons niet blind te staren op de angsten van het verleden.

En dan zijn er de Europese troepen nog. Tijdens de top in Parijs van de *Coalition of the Willing* herhaalden Europese leiders hun steun aan Oekraïne. Mooie woorden, weinig nieuws. Alleen Frankrijk en het VK pleitten voor een "geruststellingsmacht" bij een bestand. Duitsland bleef vaag, Italië en Griekenland haakten af. Franse president Macron klonk strijdvaardig: Europa moet zelfstandig kunnen optreden, ook zonder Amerikaanse militairen. Niet geld, niet onwil, maar onderling wantrouwen is wederom het grootste obstakel. Wie betaalt? Wie beslist? Wie vertrekt het eerst naar de frontlinie?

Defensie, energie, data – het zijn geen randzaken, het zijn mega dossiers. Om daadwerkelijk progressie te maken richting minder afhankelijkheid hebben we lef, vertrouwen en heel veel investeringen nodig. Precies waar het ons aan ontbreekt.

Dat vraagt om lef, vertrouwen en investeringen. Precies waar het ons aan ontbreekt.



Europa, trek die portemonnee open!

Wij Europeanen zijn nette, spaarzame mensen. We lenen niet zomaar torenhoge bedragen en raken Eurobonds liever niet aan – zelfs niet als onze veiligheid ervan af hangt. We vertellen onszelf graag dat deze berekende voorzichtigheid de sleutel was tot onze sterke economie. Maar is dat wel zo? Kijk eens naar de grootste economie ter wereld: de Verenigde Staten (althans, nog in april 2025).

Ik herinner me nog altijd een economieles waarin mijn docent een oplopende teller op het bord projecteerde. “*Wat is dit bedrag?*” vroeg hij. Het antwoord? De Amerikaanse staatsschuld. Vandaag de dag is die schuld \$36,22 biljoen – zo’n 120% van het bbp – en deze groeit gemiddeld met \$65.000 per seconde. Maakt Washington zich zorgen? Nee. Terwijl Europa eindeloos debatteert over budgetten, pompt Washington miljarden in strategische sectoren.

Gelukkig beginnen we dit zelf ook in te zien. Duitsland laat de *Schuldenbremse* – dat bepaalt dat de regering niet meer dan 0,35% van het bbp aan schulden te maken om begrotingstekorten te financieren – deels los voor defensie-uitgaven. België overweegt zelfs een deel van haar goudvoorraad te verkopen om de begroting rond te krijgen – vanwege uitdagingen van historische omvang, zoals klonk in het parlement. En met ‘Readiness 2030’ ligt er eindelijk een ambitieus Europees plan voor gezamenlijke defensie-uitgaven ter waarde van ruim €800 miljard op tafel.

Maar de strijd is nog niet gestreden. 26 van de 27 lidstaten zijn het eens – alleen de Hongaarse premier Orbán deed, zoals gewoonlijk, moeilijk. Maar ook dichterbij huis klinkt gemor. Den Haag vreest voor een oplopende staatsschuld omdat landen hun begrotingsregels mogen negeren. Daarnaast zijn gezamenlijke EU-leningen een no-go, want stel je voor dat we ooit elkaars schulden moeten dragen. En daarmee raken we wederom het hardnekkige wantrouwen tussen lidstaten. Wat willen we liever? Afhankelijk zijn van de VS of van onze eigen Europese burenen?

Wat willen we liever? Afhankelijk zijn van de VS of onze eigen Europese burenen?

Ondertussen lijkt het alsof ik een voorstander ben van een enorme defensiesector en geopolitieke afzondering. Integendeel, ik geef liever prioriteit aan buitenlandse ontwikkelingshulp en klimaatdoelen – de posten die het eerst onder druk komen te staan door deze investeringen. De huidige geopolitieke realiteit vraagt echter om andere maatregelen. Wenselijk? Nee. Noodzakelijk? Ja.

Hoe meer zielen, hoe meer vreugd?

Geen enkel Europees land – Nederland, Duitsland, zelfs Frankrijk – kan in z’n eentje op tegen grootmachten als de VS, Rusland en China. Simpelweg door het landoppervlak en inwoneraantal. Eureka! Laten we dan maar uitbreiden – alsof meer leden automatisch meer eenheid betekent.

Neem Hongarije, door de NOS al omschreven als “bondgenoot van Rusland”. Dat premier Orbán niet instemt met het gezamenlijke defensieplan is geen wonder. Hij is keer op keer een dissident binnen de Europese Unie. Toch zit hij gewoon aan tafel in Brussel – en daar kunnen we weinig aan doen. Ondanks onze bergen aan regels kennen we geen uitzettingsprocedure binnen de EU. Best ironisch.

Dan Turkije. President Erdoğan probeert al jaren NAVO-besluiten en Europese samenwerking met elkaar te verknopen. In 2023 koppelde hij de Zweedse NAVO-toetreding aan de heropening van de EU-toetredingsonderhandelingen. Europa hield terecht voet bij stuk: deze liggen al sinds 2018 stil vanwege zorgen over mensenrechten en rechtsstaat. Toch blijft Turkije strategisch relevant, met een sterke defensie-industrie en lijnen met zowel Kiev als Moskou. Maar dat laatste is ook het risico: Ankara weigert sancties tegen Rusland en verwelkomt Russische toeristen door het luchtruim open te houden. Het risico is duidelijk: Erdoğan zal zijn positie opnieuw gebruiken als onderhandelingskaart.

Tot slot Oekraïne. Een land dat onze steun verdient, maar steun is geen lidmaatschap. Vóór de oorlog was Oekraïne geen model-lidstaat in de maak. Corruptie, institutionele instabiliteit en oligarchische machtsstructuren waren een groot probleem. Dat betekent niet dat Oekraïne geen plek in Europa verdient, maar het EU-lidmaatschap mag geen politiek gebaar zijn. Het moet verdiend worden. Oekraïne is goed op weg, maar zal zich ook buiten oorlogstijd moeten bewijzen.

Dus laten we ons richten op het versterken van bestaande banden. Consensus bereiken tussen 27 lidstaten met uiteenlopende achtergronden blijkt al lastig genoeg. Uitbreiden is geen doel op zich – stabiliteit en eenheid wel.

Europa op z'n best

Laten we niet pessimistisch eindigen. Het feit dat EU-leiders en Von der Leyen precies nu overuren draaien, is niets nieuws. Dit is waar Europa het beste in is: reageren. Hoogleraar Luuk van Middelaar omschrijft dit treffend als “gebeurtenissenpolitiek”. Europa verandert constant door cruciale momenten. De val van de Muur in 1989 was zo’n keerpunt, dat de weg vrijmaakte voor de EU zoals we die nu kennen – van economische integratie naar politieke samenwerking. Zo ook de eurocrisis die resulteerde in de bankenunie. En nu, onder druk van Russische agressie en Amerikaanse chaos, staan we voor een nieuwe uitdaging. Dit is hét moment voor Europa om te doen waar het goed in is: reageren. Soms gedwongen, soms vrijwillig, maar we veranderen altijd met als doel de kracht van samenwerking te benutten. Hoewel Europa op *papier* te lang heeft gewacht, kan het in de *praktijk* snel veranderen.

Conclusie

Onze veiligheid, onze energie en onze data zijn niet in onze eigen handen. Om dit te realiseren was de Russische invasie van Oekraïne niet genoeg, hiervoor hadden we Trump nodig die de gehele geopolitieke wereld op zijn kop zet. Nu is Europa wakker, maar nog niet opgestaan. Dit is hét moment. Niet om te praten. Maar om te doen.

Betekent dit dat Europa zich volledig moet afsluiten van de wereld? Natuurlijk niet. Samenwerking is voor ons geen keuze, het is een noodzaak. Maar tussen volledige afhankelijkheid en een autarkie ligt een andere optie: strategische autonomie. Dat betekent niet dat we alles zelf moeten doen, maar wél dat we in cruciale sectoren – defensie, energie en technologie – zelf de regie houden. Zelfvoorzienend waar het *moet*, samenwerkend waar het *kan*.

Dat pad vraagt om lef, investeringen en bovenal onderling vertrouwen. En hoewel het ons daar aan ontbreekt, kunnen we één ding als de beste: reageren. Europa beweegt. Nu doorpakken! ■

Uit krom hout kan nooit iets getimmerd worden dat helemaal recht is

De Europese Unie en de democratische vredestheorie

DOOR: LENN GRUTTERS

Inleiding

Zowel de oorsprong als de betekenis van het Pruisische gezegde “*So schnell schießen die Preußen nicht*” is controversieel.¹ Onder Otto von Bismarck werd het populair met de betekenis: ‘hoewel Pruisen een sterke militaire macht is, ze niet met de hand aan het wapen staat’.² Oftewel, Pruisen is niet op zoek naar een gevecht. Een andere bekend Pruis, die op zijn zachts gezegd ietwat minder militaristisch was dan Bismarck, is Immanuel Kant.

In 1795 brengt Kant *Zum ewigen Frieden (ZeF)* uit, waarin hij pleit voor een vredesbond van soevereine staten die hun geschillen vreedzaam oplossen.³ Men zou de Europese Unie als zo een vredesbond kunnen zien. Een die ook nog eens succesvol is, in die zin dat er tussen de lidstaten van deze vredesbond geen oorlog meer is geweest sinds de oprichting ervan, terwijl dat voorheen tweede natuur leek. Of de Europese Unie onder directe invloed van Kants politieke filosofie tot stand is gekomen is moeilijk te zeggen, maar de impact van zijn denken is niet te verloochenen. Met volgens sommigen zelfs “een rechtstreekse lijn ... naar de Amerikaanse regering” in de jaren 90,⁴ en ook vandaag de dag wordt Kant nog in Nederlandse nieuwsbronnen genoemd als het gaat over oorlog en vrede.⁵

Hoewel de Europese Unie anno 2024 formeel geen militaire macht is zoals het Pruisen van Bismarck – het heeft per slot van rekening geen eigen leger –, betekent dit niet dat het dat nooit zal worden. Met de Russische inval in Oekraïne is de discussie omtrent de creatie van een Europees leger weer nieuw leven ingeblazen. Niet alleen staat het op de agenda van partijen in het Europees Parlement,⁶ in januari 2024 riep zelfs de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken op tot de vorming van een gezamenlijk leger.⁷

1 Vrij vertaald ‘de Pruisen schieten niet zo snel’: K. Voß, ‘Warum schießen die Preußen sprichwörtlich nicht so schnell?’, *abendblatt*, de 5 februari 2014.

2 ‘Woher kommt die Redensart “So schnell schießen die Preußen nicht”?’, *swr.de*.

3 In het Nederlands vertaald: T. Mertens & E. van Elden, *Naar de eeuwige vrede*, Amsterdam: Boom 2012.

4 P. Giesen, ‘Het kantiaanse ideaal van eeuwige vrede lijkt verder weg dan ooit. Toch mogen we de hoop nooit opgeven’, *Trouw* 19 april 2024.

5 T. Fransen, ‘Het gaat beter dan ooit, roept de vooruitgang-denker. Maar die overtuiging is onjuist – en vooral gevaarlijk’, *decorrespondent.nl* 29 augustus 2024.

6 Bijvoorbeeld bij Volt: ‘Advocating for a European Army’, *volteuropa.org*.

7 ‘Italian foreign ministers calls for formation of EU army’, *reuters.com* 7 januari 2024.

Mocht het ooit zover komen, dan zal een Europees leger gezien de welvaart en hoeveelheid landen die het vertegenwoordigt niet onopgemerkt blijven. Het is te hopen dat het Pruisische gezegde dan als parabel dient en dat er afdoende institutionele beperkingen zitten aan de inzet van een dergelijk leger, zodat de Europese Unie ‘niet met de hand aan het wapen staat’, zoals andere militaire machten in het verleden. Dat zou immers ingaan tegen de geest van de Europese eenwording.

Een leger is misschien nog ver weg, maar vandaag de dag werken de lidstaten al wel samen op het gebied van hun buitenlandbeleid en komen gemeenschappelijk tot een buitenland- en veiligheidsbeleid (GBVB) en veiligheids- en defensiebeleid (GVDB).¹ Het GBVB omvat het algemene buitenlandbeleid en de veiligheidsstrategie van de Europese Unie en is gericht op het bevorderen van vrede, stabiliteit, democratie en mensenrechten wereldwijd. Het GVDB is een specifiek onderdeel van het GBVB en richt zich op militaire en veiligheidsvraagstukken binnen de Europese Unie. Het is bedoeld om de Europese defensiecapaciteiten te versterken en te zorgen voor een gecoördineerde militaire respons in tijden van crisis.² Specifiek het GBVB en GVDB worden in dit essay uitgelicht omdat deze weergeven hoe de Europese Unie zich in relaties met derde landen opstelt, en omdat de onderwerpen van beide te maken hebben met (het voorkomen van) oorlog.

Dit essay zal aan de hand van de democratische vredestheorie, die zijn oorsprong vindt in Kants *ZeF*, onderzoeken in hoeverre het problematisch is dat het buitenlandbeleid van de Europese Unie slechts beperkt democratisch tot stand komt. In de beantwoording van deze vraag wordt in het eerste hoofdstuk aansluiting gezocht bij Bruce Russetts interpretatie van de democratische vredestheorie.³ Het onderzoek van Russett was toen het uitkwam in 1993 van significante waarde door de combinatie van verschillende methodologieën op een grote hoeveelheid empirische gegevens.⁴ Inmiddels zijn de empirische gegevens niet meer volledig en wordt het leunen op empirische argumentatie tevens bekritiseerd; het betreft vooral een onderbouwing *achteraf* die nog steeds een

1 De totstandkoming van het GBVB en GVDB is geregeld in Titel V, Hoofdstuk II, artikelen 21-46 VEU.

2 Zie voor toegankelijke uitleg: ‘Buitenlands en veiligheidsbeleid’, *eur-lex.europa.eu*.

3 B. Russett, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton: Princeton University Press 1994.

4 J. Levy, “Review: The Democratic Peace Hypothesis: From Description to Explanation”, *Mershon International Studies Review* 1994, Vol. 38, Nr. 2, p. 352-354.

overtuigende verklaring nodig heeft.¹ De theoretische verklaring gestoeld op het cultureel/normatief en een structureel/institutioneel model dat Russett presenteert is echter nog steeds te gebruiken: veel andere auteurs hanteerden immers in navolging van Russett een vergelijkbare aanpak in de verklaring van de democratische vredestheorie.² Er wordt in dergelijke verklaringen echter beperkt aandacht besteed aan internationale organisaties en hoe deze zich verhouden tot normale democratische staten. In het tweede hoofdstuk zal daarom aan de hand van Robert Dahls *Democracy's Edges* worden ingegaan op het democratische gehalte van internationale organisaties zoals de Europese Unie,³ waarna in het derde hoofdstuk de totstandkoming van het buitenlandbeleid van de Europese Unie uiteen wordt gezet om in het vierde hoofdstuk kritisch te reflecteren op hoe de Europese Unie met haar buitenlandbeleid binnen de democratische vredestheorie past.

I. Van Kants Zum ewigen Frieden naar democratische vrede

Allereerst een beknopte uiteenzetting van Immanuel Kants *ZeF*, zodat duidelijk is waar de idee van de democratische vredestheorie zijn oorsprong vindt. Kant sprak over een 'eeuwige vrede' die door twee grote stappen bereikt kan worden. De tweede stap bestaat uit drie opdrachten, welke worden uitgewerkt in drie definitieve artikelen.⁴ De eerste van de definitieve artikelen is gebaseerd op staten die een 'republikeinse constitutie' delen.⁵ De betekenis van de republikeinse constitutie komt grofweg overeen met de hedendaagse opvatting van democratie.⁶ Als elementen van zo'n constitutie identificeert hij vrijheid met wettelijke gelijkheid van onderdanen, een representatieve regering en scheiding der machten.⁷ Zodra er een rechtstoestand volgens deze elementen binnen staten is, kan er een stap worden genomen naar interstatelijke vrede.⁸ Het tweede definitieve artikel behelst dan ook een 'vredesbond', die door een internationaalrechtelijk verdrag tot stand wordt gebracht, om vrijwillig en vreedzaam in samen te werken teneinde conflicten te vermijden.⁹ Binnen deze vredesbond geldt bovenal het 'wereldburgerrecht', dat de banden van internationale en vrije handel belichaamt, en een vreedzame en respectvolle omgang tussen mensen uit verschillende staten garandeert. Dit vormt het derde definitieve artikel.¹⁰

1 Zie bijvoorbeeld F.E. Bakker, Hawks and doves. *Democratic peace theory revisited* (diss. Universiteit Leiden) 2018, p. 9 en 34-35; K. Imai & J. Lo, "Robustness of Empirical Evidence for the Democratic Peace: A Nonparametric Sensitivity Analysis", *International Organization* 2021/75, p. 902-903.

2 Voor een overzicht: Bakker 2018, p. 16-17 en 21 (en aldaar aangehaalde onderzoeken).

3 R.A. Dahl, 'Can international organizations be democratic? A skeptic's view', *Democracy's Edges* 1999, Cambridge: Cambridge University Press.

4 L. Vanhaute, *Kants 'Zum ewigen Frieden': een politieke reflectie over de bereikbaarheid van een moreel ideaal* (diss. Universiteit van Antwerpen) 2007, p. 37.

5 *Id.*

6 Russett 1994, p. 4.

7 *Id.*

8 Vanhaute 2007, p. 37.

9 Russett 1994, p. 4; Vanhaute 2007, p. 37.

10 Russett 1994, p. 4; Vanhaute 2007, p. 37.



Dit Kantiaanse gedachtegoed plaveit uiteindelijk de weg naar een democratische vredestheorie, die stelt dat democratische staten vreedzamer zijn en geen oorlog meer zouden voeren *omdat* ze democratisch zijn.¹

Hoewel empirisch onderzoek ontkracht dat democratieën helemaal geen oorlog voeren, voeren ze in ieder geval onderling *bijna* geen oorlog en minder dan niet-democratische staten in het algemeen.² Russett kiest in zijn onderzoek voor een pragmatische definitie van democratie, die vooral leunt op institutionele kenmerken als: een breed kiesrecht, competitieve verkiezingen met minstens twee partijen en een regering die verantwoording aflegt aan een gekozen parlement of direct door het volk wordt gekozen. Grondrechten, die vaak met democratie worden geassocieerd, maken volgens Russett strikt genomen geen deel uit van de democratie-definitie. Als laatste kenmerk van een democratie vindt hij stabiliteit – lees: een bepaalde bestaansduur – belangrijk, zodat de gekozen regering representatief is en geïnstitutionaliseerde democratische principes vertegenwoordigt.³ In het onderzoek van Russett worden alleen oorlogen tussen internationaal erkende soevereine staten meegenomen, met uitzondering van koloniale en burgeroorlogen, waarbij door grootschalig en georganiseerd dodelijk geweld tenminste duizend doden op het slagveld zijn gevallen. Hier zitten geen burgerslachtoffers en sterfgevallen door honger, ziekte of andere bijkomende oorlogsomstandigheden bij, zodat de definitie beter aansluit bij die van erkende gewapende conflicten.⁴

1 Russett 1994, p. 11; Imai & Lo, *International Organization* 2021, p. 901; K. Mom, 'Hoe men naar de eeuwige vrede beter niet kan lezen', *Tijdschrift voor Filosofie* 68/2006, p. 80-81 (en aldaar aangehaalde literatuur).

2 Gebaseerd op empirische analyse tussen 1812 en 1986: Russett 1994, p. 16-21, 25 en 35.

3 Russett 1994, p. 15-16.

4 Russett 1994, p. 12-14.

Een algemene uitleg van de democratische vredestheorie is dat democratieën van nature vreedzamer zouden zijn vanwege hun politieke cultuur, die leidt tot een voorkeur voor vreedzame oplossingen van conflicten; democratische processen zouden namelijk leiden tot terughoudendheid van de bevolking, omdat zij zelf immers de uiteindelijke prijs van oorlog in bloed en geld betalen.¹

Russett nuanceert deze algemene uitleg enigszins door een verklaring aan het democratische vredesfenomeen ten grondslag te leggen in de vorm van een cultureel/normatief en een structureel/institutioneel model. Het cultureel/normatief model benadrukt de gedeelde waarden van democratieën, zoals vreedzame geschilbeslechting, respect voor meerderheidsbesluiten en minderheidsrechten, en het afwijzen van geweld. Deze worden niet alleen als norm in de eigen staat toegepast, maar ook in relaties met andere democratieën. Dit bevordert vertrouwen en samenwerking: democratische staten zien elkaar als legitiem en niet-agressief, wat wantrouwen vermindert en het zoeken naar een compromis aanmoedigt.² De normen zijn echter zwakker in relaties met niet-democratische staten, omdat deze vaker als illegitiem of agressief worden beschouwd.³

Het structureel/institutioneel model gaat over de structurele beperkingen binnen democratieën, zoals *checks & balances*, openbaar debat en de noodzaak van brede steun om oorlog te voeren. Deze mechanismen vertragen beslissingen om geweld te gebruiken en maken bijvoorbeeld verrassingsaanvallen onwaarschijnlijk. Democratische staten herkennen deze beperkingen bij elkaar, wat wederom wantrouwen vermindert en onderhandeling meer in de hand werkt dan escalatie.⁴

Samengenomen zorgen deze factoren uit het cultureel/normatief en structureel/institutioneel model ervoor dat oorlogen tussen democratische staten zeldzaam zijn, terwijl gewapende conflicten met en tussen niet-democratieën vaker voorkomen door het ontbreken van gedeelde normen en institutionele beperkingen.⁵ Het is echter niet duidelijk hoe internationale organisaties zich verhouden tot dit cultureel/normatief en structureel/institutioneel model. Om daar zicht op te krijgen wordt in het volgende hoofdstuk aansluiting gezocht bij Dahls denken over internationale organisaties.

II. Democratie in internationale organisaties

In *Democracy's Edges* betoogt Dahl dat internationale organisaties niet democratisch kunnen zijn.⁶ Dahl kiest net als Russett voor een pragmatische democratie-definitie,

waarbij het volk door middel van verkiezingen volksvertegenwoordigers kiest die een regering vormen, welke verantwoording aflegt aan het electoraat voor hun beleid.¹ Deze definitie vormt het vertrekpunt van zijn argumentatie. Dahl identificeert als belangrijkste probleem dat de ruime delegatie van macht aan internationale organisaties de effectieve controle van het volk op het beleid ondermijnt.²

Dit gebrek aan effectieve controle komt doordat internationale organisaties doorgaans mogelijkheden missen voor politieke participatie, invloed en controle zoals die wél effectief aanwezig zijn in afzonderlijke democratische staten.³

Daar komt nog bij dat het onmogelijk is om gelijkheid van stemmen te bewerkstelligen vanwege de grote verschillen in bevolkingsomvang: het is niet mogelijk om elke burger gelijk stemgewicht te geven en tegelijkertijd te voorkomen dat kleinere staten worden overstemd door grote landen, of *vice versa*.⁴

In het verlengde hiervan is het ook nog eens zo dat de lusten en lasten van beleid om dezelfde reden ongelijk worden gedragen door specifieke groepen, regio's of staten die deel uitmaken van de internationale organisatie.⁵

Gebrek aan effectieve controle is het grootst bij buitenlandbeleid. Voor de meeste mensen zijn buitenlandse zaken een ver-van-mijn-bedshow door de complexiteit en afstand tot het onderwerp – dit noemt Dahl ook wel de cognitieve en emotionele obstakels van effectieve controle.⁶ Deze obstakels zorgen voor minder publieke aandacht, wat op zijn beurt zorgt voor minder input van, én minder verantwoording richting, het volk.⁷ Dit is problematisch omdat het een axiomatische waarheid is dat beleidskeuzes niet iedereen gelijkelijk raken, er zijn altijd mensen die meer en minder profiteren of nadeel ervaren, terwijl de consensus onder politieke leiders grotendeels bepaalt wat het buitenlandbeleid is.⁸ Pas als buitenlandbeleid de belangen van burgers in flinke mate aantast of dreigt aan te tasten komt het doorgaans op hun politieke agenda.⁹

Dahls stelling dat internationale organisaties niet democratisch zijn roept de vraag op in hoeverre de democratische vredestheorie standhoudt bij de Europese Unie, waar democratische staten gezamenlijk besluiten over het buitenlandbeleid dat zij als eenheid uitdragen.

1 Dahl 1999, p. 20.

2 Dahl 1999, p. 21.

3 Dahl 1999, p. 31.

4 *Id.*

5 *Id.*

6 Dahl 1999, p. 24 en 26.

7 Dahl 1999, p. 24.

8 Dahl 1999, p. 24.

9 Dahl 1999, p. 28.

1 Russett 1994, p. 30 (en aldaar aangehaalde literatuur); Mom, *Tijdschrift voor Filosofie* 68/2006, p. 80-81.

2 Russett 1994, p. 35.

3 Russett 1994, p. 36.

4 Russett 1994, p. 38-40.

5 Russett 1994, p. 40-42.

6 Dahl 1999, p. 19-36.

III. Het buitenlandbeleid van de Europese Unie

De Europese Unie is een internationale organisatie,¹ met in 2024 zeventwintig individuele democratische lidstaten die gemeenschappelijk tot een buitenland- en veiligheidsbeleid (GBVB) en veiligheids- en defensiebeleid (GVDB) komen.²

Dit gebeurt echter amper democratisch: het GBVB, en daarmee het GVDB, komt grotendeels tot stand door een combinatie van besluitvorming op het hoogste niveau door de Europese Raad en de Raad van de Europese Unie (de Raad).³ Het Europees Parlement, als directe volksvertegenwoordiger, heeft beperkt invloed op de inhoud en bekleed vooral een adviserende rol.⁴ En hoewel het Parlement in beginsel de begroting van het GBVB jaarlijks goedkeurt, hoeven bepaalde kosten ook niet altijd door het Europees Parlement te worden goedgekeurd; bijvoorbeeld wanneer “het beleidsuitgaven betreft die voortvloeien uit operaties die gevolgen hebben op militair of defensiegebied en gevallen waarin de Raad met eenparigheid van stemmen anders besluit”.⁵

Kortom, in de praktijk spelen dus vooral de nationale regeringen een dominante rol en heeft het Europees Parlement slechts beperkte invloed. De Europese Raad, bestaande uit de staatshoofden en regeringsleiders van de lidstaten, speelt een centrale rol bij het opstellen van de strategische richtsnoeren. De Raad gaat uiteindelijk over de uitwerking van het beleid en het maken van bindende beslissingen binnen het GBVB en GVDB.

Voorstaande spiegelt de situatie die Dahl al in 1999 schetst: politiek leiders bepalen in overwegende mate wat het buitenlandbeleid is, zonder dat het volk daar wezenlijk invloed op uitoefent.⁶ Deze gang van zaken heeft invloed op de toepasbaarheid van de democratische vredestheorie op de Europese Unie.

IV. Democratische vredestheorie en het buitenlandbeleid van de Europese Unie

Het cultureel/normatief model van Russett kan worden verdedigd in de context van de Europese Unie, aangezien het GBVB duidelijk de gedeelde waarden van democratieën

weerspiegelt, zoals vreedzame geschilbeslechting, respect voor meerderheidsbesluiten en minderheidsrechten, en het afwijzen van geweld.¹ Hoewel die afwijzing van geweld ook niet meer zo principieel lijkt na de Russische inval. Bijvoorbeeld als men kijkt naar de taal en de doelen uit de jaarlijkse resolutie over de uitvoering van het GBVB van 28 februari 2024, waarin openlijk wordt opgeroepen tot financiering van militaire activiteiten en het optreden als een “assertieve mondiale speler”.² Wat daarvan ook zij, het probleem ligt vooral bij het structureel/institutioneel model.

Opvallend is dat er in 2008 onder burgers uit lidstaten een grotere steun bestond voor een gemeenschappelijk defensiebeleid (met 77% steun), dan dat er steun was voor lidmaatschap van de Europese Unie (met 54% steun).³ Dit terwijl burgers dus maar gering invloed kunnen uitoefenen op het bredere buitenlandbeleid. Dat lijkt misschien niet te stroken met Dahls theorie, maar hoeft niet te verbazen. Gemeenschappelijk defensiebeleid *an sich* is een onderwerp dat de cognitieve en emotionele drempel over komt, omdat het hebben van een gemeenschappelijk defensiebeleid begrijpelijke voordelen biedt zonder directe nadelen.⁴ Het probleem is echter dat er, zoals Dahl betoogt, geen effectieve controle is op het bredere buitenlandbeleid – waar het defensiebeleid onderdeel van uitmaakt.

Dat de Europese Unie nog altijd een ver-van-mijn-bedshow is blijkt uit de opkomstcijfers van de verkiezingen voor het Europees Parlement in juni 2024. De gemiddelde opkomst was maar 50.74%, met in Kroatië slechts 21.35%.⁵ De politieke participatie, invloed en controle is te gering om van échte *checks & balances* te spreken, zoals dat nodig is in het structureel/institutioneel model van Russett. Niet alleen is een groot deel van de bevolking niet vertegenwoordigd in het Europees Parlement, die directe volksvertegenwoordiging heeft ook nog eens beperkt invloed op het GBVB doordat zij vooral een adviesfunctie heeft en haar goedkeuring van financiering in bepaalde gevallen zelfs omzeild kan worden. Er lijkt alles samengenomen dan ook niet echt een openbaar debat gevoerd te worden over de inhoud en (lange termijn) gevolgen van het GBVB op een manier die de Europese kiezer bereikt. Het zijn vooral de politieke leiders die bepalen wat het GBVB wordt.

1 Dahl gebruikt de Europese Unie zelf ook verscheidene keren als voorbeeld van een internationale organisatie in *Democracy's Edges*.

2 De totstandkoming van het GBVB en GVDB is geregeld in Titel V, Hoofdstuk II, artikelen 21-46 VEU.

3 Zie voor een overzicht van alle relevante bepalingen die de bevoegdheid tot het vaststellen van het GBVB delegeren: ‘Gemeenschappelijk buitenlands beleid en veiligheidsbeleid – De rol van de Raad en de Europese Raad’, eur-lex.europa.eu.

4 Voor een beknopt overzicht: ‘Buitenlands beleid: doelstellingen, instrumenten en resultaten’, europarl.europa.eu.

5 Titel V, Hoofdstuk II, Art. 41 VEU.

6 Dahl 1999, p. 25-27.

1 *Dat is terug te zien in de taal van Titel V, Hoofdstuk II, artikelen 21-46 VEU.*

2 ‘P9 TA(2024)0104 — Uitvoering van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid – jaarverslag 2023 — Resolutie van het Europees Parlement van 28 februari 2024 over de uitvoering van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid – jaarverslag 2023 (2023/2117(INI))’, eur-lex.europa.eu 26 november 2024.

3 F. Mérand, *European Defence Policy: Beyond the Nation State*, Oxford: Oxford University Press 2008, p. 3.

4 Vergelijk: Dahl 1999, p. 28-30.

5 European Elections 2024, results.elections.europa.eu.

Feit blijft dat de Europese Unie tot op heden niet in oorlog is geweest volgens de definitie die Russett daarvoor hanteert. Hieraan zou men verschillende verklaringen ten grondslag kunnen leggen, zoals het ontbreken van een daadwerkelijk Europees leger, de focus op vredesmissies,¹ de jonge leeftijd van het GBVB *et cetera*. Wat daarvan ook zij, oorlog ontstaat in de praktijk niet door een loutere oorlogsverklaring of inval, er is altijd een aanloop en onderliggende reden. In de woorden van Russett: ‘het is makkelijk om met een vinger te wijzen naar degene die als eerste schoot, maar achterhalen welke partij een conflict heeft veroorzaakt is minder makkelijk’.²

Bepaalde keuzes in buitenlandbeleid kunnen op (langere) termijn evengoed gewapend conflict veroorzaken, of op zijn minst in de hand werken.³ Er zit nou eenmaal een vertragende factor in de effectieve controle van het volk op het buitenlandbeleid door cognitieve en emotionele obstakels – pas als belangen van burgers in flinke mate worden aangetast, of dreigen te worden aangetast, komt het doorgaans op hun politieke agenda. Dahl noemt als voorbeeld de Vietnamoorlog, waarbij de publieke oppositie tegen het buitenlandbeleid van de politiek leiders pas echt van de grond kwam toen eenmaal duidelijk werd hoeveel levens die oorlog kostte zonder dat het feitelijk iets opleverde.⁴ Als daar, zoals bij het GBVB, ook nog eens beperkte mogelijkheid tot politieke participatie, invloed en controle overheen komt blijft er van het structureel/institutioneel model van de democratische vredestheorie niet veel over en is er nagenoeg géén effectieve controle.

Conclusie

Zoals Dahl met zijn denken niet beoogde om het bestaan van internationale organisaties tegen te gaan, beoogt dit essay het bestaan van het GBVB, of zelfs een Europees leger, niet tegen te gaan. Dit essay is bedoeld om te laten zien dat er verandering nodig is in de totstandkoming van het GBVB – *zeker* als daar in de toekomst een Europees leger onder gaat vallen – om te voorkomen dat politiek leiders onomkeerbare negatieve gevolgen afroepen over burgers, zonder dat zij daar effectieve controle over hebben gehad. Dit is problematisch omdat politiek leiders invloed hebben op het ontstaan van oorlog, maar de bevolking er als geheel door wordt geraakt en de prijs betaalt.

Het ideaal van de eeuwige vrede dat Kant voor ogen had werkt niet zonder afdoende institutionele waarborgen. Als de Europese Unie niet democratischer wordt loopt zij het risico om met al haar goede democratische bedoeling buiten de democratische vredestheorie te vallen.

Om invulling te geven aan hoe deze verandering eruit moet komen te zien is verder onderzoek nodig. Dat onderzoek zal zich meer moeten richten op het politieke proces rond de totstandkoming van het GBVB en diens actoren: de Europese Raad, de Raad, het Europees Parlement en andere actoren die in dit essay niet benoemd zijn omwille van ruimte. Met name een onderzoek naar de nationale regeringen en de mate van effectieve controle op hun rol in de totstandkoming van het GBVB zou tot inzichten kunnen leiden. Ook zou in vergelijkend perspectief naar de Verenigde Staten kunnen worden gekeken. Hoewel de Verenigde Staten de jure geen internationale organisatie zijn zoals de Europese Unie, tonen ze wel gelijkenissen in hoe buitenlandbeleid tot stand komt. Om de democratische vredestheorie beter te laten werken richting niet-democratieën zouden er lessen kunnen worden getrokken in hoe de Verenigde Staten zich opstelt in relaties met niet-democratieën. ■

1 Mérand 2008, p. 37-38.

2 Russett 1994, p. 37.

3 Zo betoogt Richard Sakwa bijvoorbeeld dat de VS, door keuzes in het buitenlandbeleid na de val van de muur, Rusland te veel geïsoleerd hebben en acht de VS daarom medeverantwoordelijk voor militaire conflicten/spanningen vandaag de dag; R. Sakwa, *The Lost Peace: How the West Failed to Prevent a Second Cold War*, New Haven: Yale University Press 2023.

4 Dahl 1999, p. 28.

Ik werk in kleine teams aan grote zaken.

Bij BarentsKrans kom je écht verder.



Wij houden van uitdagingen. Jij ook? Bij BarentsKrans werken we in hechte teams aan complexe zaken. Nationaal en internationaal. Dit vraagt om kwaliteit en karakter, zowel van jou als van het team. Je ontwikkelt je daarom zakelijk en persoonlijk. Zo werken we met plezier samen en kom je écht verder. Scan de QR-code en ontdek het hele verhaal van Julius.

werkenbijbarentskrants.nl

BarentsKrans

DE ASSESSOR ONDERWIJS Marco Horn



De vorige editie van de NOVUM is alweer twee maanden terug, wat toch perspectief biedt op hoe snel de tijd voorbij kan vliegen: toen de vorige NOVUM uitkwam waren wij lekker op skireis in La Plagne. In de tussentijd hebben wij met het bestuur een beleidsweekend in Antwerpen mogen besteden en zijn we met een gezellige groep leden een weekend naar Parijs gegaan op de externe trip, en nu is menig Grotiaan alweer driftig Portugees aan het leren voor onze studiereis naar Rio de Janeiro deze maand. Zoals de Universiteit Leiden gewoon is te zeggen: “Bij ons leer je de wereld kennen.”

Wat tegenwoordig ook in een vliegend tempo lijkt te gaan is het nieuws, helemaal voor mensen die een beetje het nieuws uit Amerika volgen. President Trump is een handelsoorlog begonnen met Canada en Mexico, maar heeft ook meerdere keren zijn heffingen weer uitgesteld. Hij heeft de militaire steun en inlichtingen aan Oekraïne stopgezet, vervolgens weer hervat, toen de inlichtingen weer stopgezet en vervolgens deze ook weer hervat. Elon Musk's 'Department of Government Efficiency' gaat met een kettingzaag door het overheidsapparaat heen, heeft duizenden mensen ontslagen en heeft vervolgens velen van hen weer aan moeten nemen omdat hij per ongeluk ook ambtenaren had ontslagen die zeer vitale functies bekleden. Aandelen in Tesla zijn gekelderde omdat consumenten toch niet heel blij waren met een CEO die een nazi-groet opgooit tijdens een rally en een topgeheime militaire missie werd besproken in een groepschat op Signal waar per ongeluk ook een journalist in was gezet.

De afgelopen twee maanden waren dus al bizar genoeg om een nieuwe versie van 'We didn't start the fire' te schrijven, maar tussen het lachwekkende en het absurde schuilt toch ook vaak het verontrustende. Een Franse wetenschapper is door ICE uit Amerika geweerd omdat hij in privéberichten kritisch was op Donald Trump, een Canadese staatsburger die legaal een werkvisum probeerde te krijgen werd twee weken vastgehouden zonder advocaat, en intussen probeert de Trump-administratie mensen die hebben deelgenomen aan Palestina-demonstraties te deporteren, zelfs als zij legaal in Amerika zijn op een *green card* of een studentenvisum.

Mocht je dus komende zomer op reis willen naar Amerika is het verstandig om de volgende voorbereidingen te treffen: uit geen schriftelijke kritiek op Trump, Musk of Tesla, doe niet mee aan demonstraties die de Trump-administratie als onwenselijk zou beschouwen, en spreek je bovenal niet uit over oorlogsmisdaden gepleegd door landen waar Trump bevriend mee is. Hou verder ook zeker de reisadviezen in de gaten voor meer updates. Zo zou het kunnen dat het binnenkort verplicht wordt bij aankomst in Amerika formeel te verklaren dat je tegen 'Diversity, Equity and Inclusion' bent of misschien zelfs “Lang leve koning Trump!” te roepen.

Maar ja, je moet er ook wel wat voor over hebben om het land van vrijheid, rechtvaardigheid en democratie te kunnen zien. ■

De fiscale bedrijfsopvolgingsregeling: versoepelen of versoberen?

DOOR: SABINE PENNINGNS

Doeltreffend, maar niet doelmatig. Dat was het oordeel van het Centraal Planbureau over de fiscale bedrijfsopvolgingsregeling, oftewel de BOR, in een onderzoek verricht voor het Ministerie van Financiën en het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (Möhlmann & van Essen, 2022, p. 2). Geen wonder dus dat het kabinet tot actie overging: kan de BOR ‘eenvoudiger’ en ‘robuuster’ (Rijksoverheid, 2024)? Als reactie op het onderzoek heeft het kabinet een aantal aanpassingen aan de BOR voorgesteld die in april 2024 in internetconsultatie ging en in 2026 moeten ingaan (Rijksoverheid, 2024). Hoe gaat het kabinet de ingewikkelde fiscale bedrijfsopvolgingsregeling zowel eenvoudiger als doelmatiger maken? En: wat vinden de getroffen bedrijven hier eigenlijk van?

In beginsel is over een geërfde of geschonken onderneming erf- of schenkbelasting verschuldigd. Dit is echter anders wanneer de ontvangende belastingplichtige ervoor kiest om deze onderneming voort te zetten: dan kan de belastingplichtige onder omstandigheden gebruikmaken van de BOR (Belastingdienst, 2024, p. 1). De belastingplichtige die in aanmerking komt voor de BOR kan voor 83% tot 100% van de goingconcernwaarde of de liquidatiewaarde van de onderneming vrijgesteld worden van de erf- of schenkbelasting (Belastingdienst, 2024, p. 3). Hoeveel vrijstelling de belastingplichtige krijgt, ligt aan de waarde van de geschonken of geërfde onderneming. Het idee achter de BOR is dat de heffing van belasting anders het voortbestaan van de onderneming in gevaar zou kunnen brengen. Het kan zich namelijk voordoen dat de verschuldigde erf- of schenkbelasting zo hoog is dat de onderneming financiële middelen tekortkomt en daarom de deuren moet sluiten (Ministerie van Financiën, 2023 – 2024, p. 2). De BOR moet dit soort scenario’s zien te voorkomen.

Dat de BOR dit doel bereikt, blijkt uit het rapport van het Centraal Planbureau: dankzij de BOR lopen ondernemingen niet langer het risico aan de erf- of schenkbelasting ten onder te gaan, omdat zij nauwelijks nog belasting verschuldigd zijn (Möhlmann & van Essen, 2022, p. 2). Maar doelmatig is de fiscale faciliteit niet: volgens het onderzoek had 75% van de belastingplichtigen de erf- of schenkbelasting kunnen voldoen (Möhlmann & van Essen, 2022, p. 19). Dat betekent dat de overheid onnodig belastinggeld tekortkomt, dat ook voor andere doeleinden kan worden ingezet (Ministerie van Financiën, 2023 – 2024, p. 5). En dus heeft het kabinet actie ondernomen.

De eerste maatregel waarmee het kabinet de BOR wil versoberen, is het verkleinen van het toepassingsbereik van de fiscale faciliteit (Ministerie van Financiën, 2023 – 2024, p. 7). Worden de wijzigingen doorgevoerd, dan mag er alleen nog gebruik worden gemaakt van de BOR bij een minimumbezit van 5% van het geplaatste kapitaal, waarbij uitsluitend gewone aandelen meetellen (Rijksoverheid, 2024). Onder de huidige regeling hoeft er slechts sprake te zijn van een ‘aanmerkelijk belang’ (Rijksoverheid, 2024). Hierdoor was het onder omstandigheden toch mogelijk om met een bezit van minder dan 5% van het geplaatste kapitaal, een beroep te doen op de BOR (PWC, 2024). Omdat er in dit soort gevallen nauwelijks sprake kan zijn van ondernemerschap, wil het kabinet een harde grens stellen van 5% (Rijksoverheid, 2024).

De tweede maatregel bevat niet zozeer een beperking als een versoepeling. Voor de toepassing van de BOR gelden namelijk bezits- en voortzettingseisen (Ministerie van Financiën, 2023 – 2024, p. 12). De bezitseis betekent dat de erflater of schenker vóór de overdracht een aantal jaren bezitter moet zijn geweest van de onderneming: de schenker moet minstens vijf jaar beschikking hebben gehad over het bedrijf, de erflater een jaar. Na de overdracht moet de onderneming nog vijf jaar worden gedreven door de ontvanger, wil deze in aanmerking blijven komen voor de BOR. Onder de voorgenomen wijzigingen wordt de vereiste voortzettingstermijn teruggebracht naar drie jaar (Ministerie van Financiën, 2023 – 2024, p. 14). Daarnaast moet het makkelijker worden om de bedrijfsstructuur te wijzigen in de jaren voorafgaand aan de overdracht, zonder dat de bezitstermijn weer van voor af aan begint (Ministerie van Financiën, 2023 – 2024, p. 18).

Tot slot wil het kabinet nog enkele anti-misbruikmaatregelen opnemen in de nieuwe wet. Opvallend is de voorgestelde maatregel tegen 'rollatorinvesteringen'. Van een rollatorinvestering is sprake wanneer privévermogen door ouderen wordt omgezet in ondernemingsvermogen, om vervolgens een beroep te kunnen doen op de BOR zodat er minder schenk- of erfbelasting verschuldigd is (Ministerie van Financiën, 2023 – 2024, p. 23). Voor deze groep belastingplichtigen wil het kabinet de bezitstermijn juist verlengen. Deze strengere eis geldt voor startende ondernemers die al meer dan twee jaar recht hebben op AOW (Ministerie van Financiën, 2023 – 2024, p. 27). Hoe ouder de startende ondernemer, hoe langer deze de onderneming in het bezit moet hebben gehad alvorens gebruik te kunnen maken van de BOR. Zo wil het kabinet voorkomen dat privévermogen wordt vermomd als ondernemingsvermogen om zo de verschuldigde schenk- of erfbelasting te kunnen ontlopen.

Voor familiebedrijven zijn de voorgestelde versoeringen van de BOR slecht nieuws. FamilieBedrijven Nederland wijst erop dat met name oudere familiebedrijven problemen zullen krijgen met het vereiste 5%-belang (Thomassen 2024, p. 2). Familiebedrijven zijn lang niet altijd in het bezit van een enkele familie, maar zijn vaak verdeeld over meerdere families of werknemers, waardoor zij niet meer aan de vereiste 5% komen (Thomassen 2024, p. 1). Daarnaast benadrukt FamilieBedrijven Nederland dat het voor familiebedrijven niet eenvoudig is om de schenk- of erfbelasting te voldoen. Doordat de aandelen vaak eerst aangeboden moeten worden aan de bestaande aandeelhouders, is het vaak ook niet mogelijk om door middel van verkoop aan liquide middelen te komen (Thomassen 2024, p. 3).

Wat betreft de maatregel tegen rollatorinvesteringen, wijst de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs op de toegenomen complexiteit van de voorgestelde regeling. Wordt de voorgestelde wijziging doorgevoerd, dan zullen er immers verschillende bezitstermijnen gelden voor belastingplichtigen afhankelijk van hun leeftijd (Van der Jagt 2024, p. 19).



Volgens de NOB staat de zeer geringe toename in belastingopbrengsten niet in verhouding tot de hoeveelheid werk die met de nieuwe regeling gemoeid is (Van der Jagt 2024, p. 19). Ook kan het onderscheid naar leeftijd in strijd komen met de Wet gelijke behandeling op grond van leeftijd bij de arbeid, meent de NOB (Van der Jagt 2024, p. 19).

Tot slot moet er nog worden gekeken naar de positie van familiebedrijven op Europees niveau. In onze buurlanden genieten familiebedrijven namelijk aanzienlijke fiscale faciliteiten, stellen Kuivenhoven en Nieuwenhuizen. Door de versoering van de BOR kunnen Nederlandse familiebedrijven daarom achter komen te lopen op hun Europese collega's (Kuivenhoven en Nieuwenhuizen, 2020, p. 957).

Toch valt er ook wat te zeggen voor de versoering van de BOR. De Raad van State wijst erop dat het faciliteren van de overdracht van familiebedrijven betekent dat er een zwaardere fiscale last komt te liggen op de overige belastingplichtigen (*Kamerstukken II*, kst-36421-4, 2023, p. 5). Daarnaast resulteert de BOR in een ongelijke behandeling van ondernemers: belastingplichtigen die niet onder de BOR vallen, moeten immers wel belasting betalen bij de verwerving van een onderneming, waardoor hun concurrentiepositie wordt verzwakt (*Kamerstukken II*, kst-36421-4, 2023, p. 6).

Uit een rapport van SEO Economisch Onderzoek blijkt bovendien dat de BOR niet altijd de grootst mogelijke economische welvaart oplevert. De BOR voorkomt namelijk dat familiebedrijven worden overgedragen aan buitenstaanders, ook wanneer die beter in staat zijn om het bedrijf voort te zetten dan de familieleden van de erflater (Rosenboom et al., 2014, p. vi). Daarnaast maakt de BOR geen onderscheid tussen efficiënte en inefficiënte ondernemingen. Hierdoor houdt de BOR bedrijven in stand die het financieel niet gered zouden hebben zonder deze faciliteit (Rosenboom et al., 2014, p. 60).

Doeltreffendheid of doelmatigheid, familietraditie of economische efficiëntie: het vormgeven van de BOR blijft altijd een afweging tussen meerdere legitieme belangen. Niet alleen familiebedrijven, maar ook hun concurrenten en de Nederlandse belastingplichtige hebben belang bij een eerlijke en efficiënte bedrijfsopvolgingsregeling die de schatkist niet onnodig onder druk zet. Hoe dat er in de praktijk uit gaat zien, is nog onduidelijk. Maar één ding is zeker: eenvoudiger zal de BOR niet worden. ■

DOOR: SABINE PENNINGS

Literatuurlijst

Belastingdienst (2024). *Erf- en schenkbelasting en de bedrijfsopvolgingsregeling 2024*. Belastingdienst.nl. Geraadpleegd op 27 januari 2025, van https://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/themaoverstijgend/brochures_en_publicaties/erf-en-schenkbelasting-en-de-bedrijfsopvolgingsregeling.

Internetconsultatie aanpassingen bedrijfsopvolgingsregeling gestart (2024, 19 april). Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 27 januari 2025, van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2024/04/19/internetconsultatie-aanpassingen-bedrijfsopvolgingsregeling-gestart>.

Kamerstukken II, kst-36421-4. (2023, 22 september). Officielebekendmakingen.nl. Geraadpleegd op 3 februari 2025, van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-36421-4>.

Kuivenhoven, L.C.H.N. & Nieuwenhuizen, J.H.M (2020). De bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) is objectief en gerechtvaardigd. WFR, 2020 (140), 946 – 961.

Ministerie van Financiën (2023 – 2024). *Concept memorie van toelichting Wet aanpassing fiscale bedrijfsopvolgingsfaciliteiten 2025*. Geraadpleegd op 27 januari 2025, van https://www.internetconsultatie.nl/bor_dsr25/b1.

Möhlmann, J. & van Essen, C. (2022). *Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht*. Centraal Planbureau.

PWC (2024, 23 april). *Consultatiewetsvoorstel over verdere aanpassingen BOR*. Geraadpleegd op 27 januari 2025, van <https://www.pwc.nl/nl/actueel-en-publicaties/belastingnieuws/inkomen/Consultatiewetsvoorstel-over-verdere-aanpassingen-BOR.html>.

Rosenboom, N., Smits, T., van Buiren, K., Gerritsen, M. & Koopmans, C. (2014). *Evaluatie fiscale regelingen gericht op bedrijfsoverdracht* (SEO-rapport nr. 2014-39). SEO Economisch Onderzoek.

Thomassen, A. J. (2024). *Reactie Familiebedrijven Nederland op internetconsultatie Wetsvoorstel aanpassing fiscale bedrijfsopvolgingsfaciliteiten 2025*. Geraadpleegd op 27 januari 2025, van https://www.internetconsultatie.nl/bor_dsr25/reactie/5cbe3e96-dec5-4901-8bb9-5313d6ab3fd2.

Van der Jagt, R. A., *Reactie internetconsultatie 'Wet aanpassing bedrijfsopvolgingsregeling 2025'*. Geraadpleegd op 3 februari 2025, van https://www.internetconsultatie.nl/bor_dsr25/reactie/87b3e261-42d4-46e9-8371-d7236fc1625c.

De technocratische droom

DOOR: MATHIJS DE JONG

Wij technocraten worden wakker uit een droom. Een relatief lange nacht ligt achter ons. Nog geheel versuft van de slaap, memoreren wij de fantastische dingen die wij zo lang voor werkelijk gehouden hadden, maar die nu, bij het krieken van de dag, lijken te verbleken bij de realiteit die zich langzaam aan ons opdringt.

Droomden wij niet over de idee dat de ratio elk schepsel beheerst? Dat de beslissingen die wij nemen uiteindelijk konden worden teruggevoerd tot een weldoordachte kosten-batenanalyse? Hadden wij in deze droom niet schepsels gezien die gezondheid boven verzadiging kozen, die de lange over de korte termijn prefereerden en die hun financiële huishouden te allen tijde op orde hadden? Straalden zij niet in hun aardse gelukzaligheid? Waren zij niet vervuld van een heerlijk gevoel van tevredenheid? Weliswaar leefden zij geen kleurrijk kunstenaarsleven, sloegen zij elk risicovolle spontaniteit weldoordacht af; zij werden desalniettemin heel oud! En dat was toch het doel? Oud worden zonder lichamelijke of geestelijke mankementen, zoals een wijn op smaak komt doordat het in een eikenhouten vat geconserveerd wordt.

Waar in die droom waren de mislukkelingen, de halvegaren, de landlopers? Waar waren de schepsels die wij *mensen* plegen te noemen? Het werkelijke type mens dat niet door de calculerende rede, maar door de passies en de begeerten wordt aangestuurd. Zagen wij de rationaliteit in verhouding tot de mens in onze droom niet geheel vanuit een verkeerd perspectief? Liet deze verhouding zich in werkelijkheid niet veeleer illustreren aan de hand van de verhouding desertsaus over een dame blanche: hoewel de saus het nagerecht lijkt te definiëren, is het in werkelijkheid het vette roomijs dat er het merendeel van uitmaakt.

Ook droomden wij over de idee dat diezelfde rationaliteit onze collectieve beslissingen, onze wetten beheersen. Zoals de mens in onze droom een wandelende calculus is van voors en tegens, is de samenleving – de rationale mens maar dan in het groot – een superrekenmachine die de nuttige en niet-nuttige uitkomsten van wetten doorrekent teneinde een zo groot mogelijke netto opbrengst nut en geluk te realiseren. En was het niet wederom kennis die een dergelijke berekening mogelijk maakt? Kennis niet alleen van de berekening zelf, maar eveneens van de effecten – negatief of positief – van welke collectieve beslissing dan ook. En was het

niet slechts één type mens, de expert, die over deze kennis beschikt? Droomden wij niet heimelijk van een samenleving die haar wetten liet schrijven door een eeuwige expert in plaats van de tijdelijke, steeds veranderende mens?

Zó maakten wij al dromende goede wetten.

Zó maakten wij al dromende goede wetten: zo lang er maar genoeg informatie voorhanden was omtrent de zaken die men voor het nemen van een beslissing nodig had, was de best mogelijke wet immer in zicht. Uit onze droom ontwaakt zien wij nu echter in dat uit het *feit* dat een expert onomstotelijk heeft vastgesteld dat een bepaalde collectieve beslissing de best mogelijke uitkomsten zal hebben, niet ook de *norm* volgt dat deze uitkomsten tot wet verheven zouden moeten worden. Zo bezien bleek onze droom ook nog eens een naturalistische drogreden te behelzen.

Hoe heerlijk was niet de wetgevingsprocedure waarbij de wetten gefundeerd werden in kennis, ontdaan van zijn normativiteit, zoals een wesp ontdaan van zijn angel? Was het niet al te comfortabel de stortvloed aan tegenargumenten afkomstig van de enige normatieve tegenliggers te weren met de wetenschappelijke rapporten in de hand, zoals men een paraplu uitklapt bij een losbarstende onweersbui? Leken wij niet te dromen van een diepe depolitisering van een in wezen normatief-politiek proces?

Voorts droomden wij technocraten van de idee dat mensen zouden stemmen op een politiek idee verrat in een weldoordacht, doorgerekend partijprogramma en niet slechts op het voorkomen van een tot politiek poppetje verworden belichaming daarvan. Ontwaakt uit onze dromerij, komen wij echter langzaam tot het inzicht dat de beminnelijkheid, het voorkomen en de retoriek van dat poppetje in de werkelijkheid minstens even belangrijk – of wellicht belangrijker – blijken te zijn. Nog geheel versuft stellen wij vast dat het daarbij niet eens lijkt uit te maken of dit politieke poppetje zijn of haar grote praatjes daadwerkelijk waar kan maken. Zo lang zij de mensen maar naar de mond blijven praten, lijkt alles goed te gaan. Dat zij dagelijks leugens verspreiden zonder daarbij in te hoeven staan voor de consequenties van hun onwaarheden, leek in onze dromerij onwerkelijk. Verschrikt noemen wij



technocraten deze politieke onwerkelijkheid dan ook de ‘politiek van de post-waarheid’. En dat terwijl voorgaande ‘onwerkelijkheid’ al die tijd de politieke realiteit doortrok, zo niet daar het wezenskenmerk voor vormt.

Eén door alle mensen gedeelde kosmos, dat is waar wij van droomden, niet gefragmenteerde wereldjes in verschillende, met elkaar conflicterende nationaliteiten gegoten. Eén kosmos waar de Universele Mens die – ondanks zijn kleine, culturele verschillen hier en daar – deelnam aan de Universele Rede, zich aan de bovenmenselijke bindingskracht van de Mensenrechten onderworpen had en de Vrede immer in zijn hart droeg. Hoewel er nog steeds conflicten waren, was oorlog – conflict op grote schaal – iets geworden van vroegere tijden. Was dat niet iets waarvan eenieder reeds begrepen had dat de daarmee gepaard gaande gruwelijkheden nimmer in zijn eigenbelang konden zijn? Verschillen in culturele normen en gebruiken waren zo een aan het menszijn ondergeschikte eigenschap geworden. Want was er niet steeds één ding dat ons allen kenmerkte, welke nationaliteit men dan ook bezat, welke afkomst men dan ook kende, welke religie men dan ook aanhing, te weten, het grensoverschrijdende menszijn, de universele, menselijke waardigheid?

Nog dronken van de slaap vroegen wij ons nu echter af in hoeverre die menselijke waardigheid daadwerkelijk een universeel feit was. In de achter ons liggende nacht leek die waardigheid inderdaad een gegeven, maar nu eenmaal half ontwaakt vroegen wij ons achter de oren krabbend af of de protagonisten van onze droom werkelijk waardig waren of dat slechts leken, nu zij in ons dromenland enkel als dusdanig behandeld werden. En was het met de waardigheid van de mens niet net zoals met de heiligheid van de paus? Moesten wij de paus niet eigenlijk zien als de profane man die wij heilig noemden enkel omdat zij die aan hem geloven hem als zodanig behandelden? Uiteraard rept niemand daarbij een woord over zijn daadwerkelijk heilig zijn. Wat voor verschil zou dat in werkelijkheid nog maken?

Zo droomden wij zoetelijk over internationalisering, over globalisering, over machten die gingen samenwerken in plaats van concurreren met elkaar in een poging de universeel waardige mens van een universeel waardige wereld te voorzien. Wat zouden wij allemaal niet bereiken als al deze machten daadwerkelijk bereid zouden zijn te collaboreren? Zou dan niet lang de Honger voorgoed zijn uitgestorven? Waren de dagen van de Armoede dan niet eindelijk geteld? Werd de Ongelijkheid tussen eenieder dan niet voor eens en altijd vereffend?

Op nationaal niveau mondde voornoemde dromerijen uit in meer centralisatie, een heuse machtsverschuiving van de plaatselijke naar de centrale macht. Waar waren die plaatselijke machten in de eerste plaats eigenlijk goed voor? Wij konden die vraag in onze technocratische droom al niet meer beantwoorden. Gaven deze van elkaar verschillende plaatselijke mogendheden immers niet slechts gedonder in ons plan de wereld uniform en eendrachtig te maken? Die autonome heerschappijen met hun verschillende collectieve beslissingen leidden maar tot conflict, en pleegde men conflict op grote schaal niet oorlog te noemen? Enfin, de mensen zouden zelf wel in gaan zien dat een machtsverschuiving in opwaartse beweging op termijn in hun eigen voordeel zou zijn. Susten wij ons al slapende niet zo voor de donkere wolken die wij in de verte reeds zagen aankomen?

Menselijke verdeeldheid was ons dromers vreemd. Wat was er immers nog dat ons mensen zou kunnen verdelen? Wij hadden toch allen dezelfde behoeften? Haalden wij niet uit hetzelfde voldoening? Zoals de geluiden van een wilde zee tot een zachte ruis verworden wanneer men door een zonnige roes op het strand in slaap valt, zo hoorden wij niet meer het geroep uit onvrede van hen die zich over de Ander beklaagden. Hoorden wij niet meer de schreeuw om help van hen die zonder hulp in het diepe zeewater dreigden te verdrinken. En de mensen die zich niet beklaagden over de Ander, die niet in het water verdronken, waren evenwel in een boos gebrul ontstoken omdat niemand hen in deze kakofonie nog leek te horen.

En hoewel dat geschreeuw steeds luider werd, maakten dit ons technocraten niet wakker. Want droomden wij niet stilletjes van de idee dat instituties ons, de democratische rechtsstaat, wel zouden redden? De democratische rechtsstaat die van alle kanten werd bedreigd diende beschermd te worden als een fort tegen een vijandige belegering. Alleen was het fort het volk en kwam het gevaar niet van buitenaf maar van binnenuit! En nu dat fort als door betonrot aangedaan in elkaar begon te zakken, moest en zou de boel gered worden! Het volk moest en zou tegen zichzelf beschermd worden. Versterking van de instituties, meer kamers, meer gebouwen, grote constituerende stutten die het grote, in elkaar zakkende fort zouden beschermen. Lange leve de revitaliserende krachten der instituerende constructies!

Maar wat was dat fort anders dan een spookkasteel als allen haar verlieten, als slechts nog enkelen haar wilden bewonen? Wat zijn die instituties anders dan de regels die hun institueren, de gebouwen die hen huisvesten maar bovenal de mensen die hen bemannen? Verworden de regels niet slechts dode letters, de gebouwen slechts een stel levenloze stenen als er geen *mensen* zijn die de belichaming van deze instituties willen vormen? Waren wij door ons gedroom wellicht vergeten dat het werkelijke gevaar voor onze democratische rechtsstaat is dat wij haar niet meer zouden *willen*? Dat wij onszelf niet meer willen en verlangen naar een gedeeltelijke zelfdestructie? Wie anders dan onszelf zou ons in dat geval nog kunnen stoppen?

Gelukkig hoefden wij deze fundamentele vraag in onze droom niet te beantwoorden, nu de democratische rechtsstaat aldaar net zo goed een gegeven was als de zon die elke dag weer opkomt. Wij wisten immers lang dat deze staatsvorm het beste van alle kwaden was. En toch was zij als de talisman die om onze nek hing: hoewel wij wisten dat zij ons tegen het Grote Kwaad beschermen zou, was de werking daarvan ons vreemd, als magie. Een magie die enkel bekend was bij de wijze magiërs die deze talismannen geschapen hadden. En voor deze magiërs, die daarentegen wel wisten dat de democratische rechtsstaat hun vrijheden mogelijk maakte zoals de warmte van de zon al het leven op aarde mogelijk maakt, gold dat zij niet bereid waren daarvoor hun meest fundamentele vrijheid, de vrijheid om te beginnen, voor altijd op te geven. Niemand was bereid er voor te sterven.

En zoals de zon bij zijn trage opkomst nog niet alle vlakken van de aarde met zijn warme stralen bereikt en verwarmd had, droomden wij over de idee dat dat slechts een kwestie van tijd zou zijn. Uiteindelijk zou elke natiestaat door diezelfde zon belicht worden. Uiteindelijk zou geen enkele drukkende duisternis nog tegen de translucentie van die rijzende verlichting bestand zijn. Dat was slechts een kwestie van tijd, een kwestie van wachten. Tot de zon overal de ochtend zou hebben ingeluid.

Toen wij nog voor het ochtendgloren verschrikt wakker werden. Beteuterd en teleurgesteld vaststellend dat de technocratische droom tot een einde gekomen is.

En terwijl wij nog half in dromenland de slaap uit onze ogen wrijven, zien we dat aan ons bed een stel autocraten verschenen is dat ons nu spottend vraagt hoe er is geslapen.

Staande aan dat bed vertellen zij ons hoe zij begrepen hadden dat meer technocratie geleid had tot een fundamentele ongelijkheid: zij die niet de middelen hadden hun intellect verder te ontwikkelen hadden weinig, tot niets te zeggen in een bestuurs- en wetgevingsproces

dat in hoge mate beïnvloed werd door de kennis van onbekende, niet-representatieve kennisexperts. Zij hadden gezien, niet dat kennis macht is, maar dat macht kennis geworden was.

Zij hadden gezien, niet dat kennis macht is, maar dat macht kennis geworden was.

Zij hadden dat gezien en degenen zonder kennis, de machtelozen, gewezen op het feit dat zij in wezen onderdrukt werden. Zij hadden gezien dat geheel tegen de belofte van de verlichting in, zich een ontwikkeling voltrok die in feite een systeem van privileges, van winnaars en verliezers in stand leek te houden. Zij het, dat het fundament daarvan niet langer in een adellijke afkomst of in vermogen lag, maar in de bij geboorte toebedeelde intelligentie. Niets anders dan nieuwe wijn in oude zakken.

In de tijd dat wij verder droomden, hadden zij de mensen verteld dat de technocratie, die een verregaande mate van efficiëntiedenken en bureaucratie met zich meebracht, geleid had tot de depersonalisering en institutionalisering van verantwoordelijkheid. Zij hadden gezien dat als een burger het niet eens was met een beslissing en daartegen in opstand probeerde te komen, hij bot ving niet omdat degene die de beslissing genomen had deze beslissing genomen had, maar omdat hij deze beslissing had *moeten* nemen. De beslissing volgde onvermijdelijk uit de deductieve redenering die dicteert werd door de door hem te volgen decreten. Nu hij deze beslissing niet nam, maar had moeten nemen, ontdeed hij zich daarmee tegelijkertijd van een vorm van persoonlijke verantwoordelijkheid die met het beslissen gepaard gaat, waardoor hij niet langer hoefde in te staan voor de gevolgen van zijn beslissing. Hij kon zich simpelweg verschuilen achter de verantwoordelijkheid die niet langer persoonlijk maar geïnstitutionaliseerd was. Niet langer was de beslissing nemende, besluiten- en wetten makende *mens* verantwoordelijk, maar de bestuurlijke en wetgevende *instituties* die hem het handelen simpelweg hadden voorgeschreven.

Zij hadden evenwel gezien dat die instituties op hetzelfde moment niets anders waren dan de regels die hen institueren, de gebouwen die hen huisvesten en de mensen die hen bemannen. Maar wie of wat droeg in dat geval nog de verantwoordelijkheid voor de beslissingen waar men het niet mee eens was: de regels, de gebouwen of uiteindelijk toch de mensen?

Zij, de autocraten, grepen elke gelegenheid aan de mensen voor zich te winnen met datgene waar wij al dromende de ogen niet voor wilden openen.

De realiteit die zich nu aan ons opdringt lijkt geenszins op de droom die wij gehad hebben. De daarin waargenomen werkelijkheid bleek slechts schijn. Nu deze gedroomde werkelijkheid niet feitelijk, maar normatief van aard is, kan zij niet aan anderen worden opgelegd. De autocraten hadden dat lang begrepen en daar hun voordeel mee gedaan. Het wordt tijd dat wij dat eveneens gaan inzien. Alleen als de boodschap van onze technocratische droom met overredingskracht gebracht wordt zonder daarbij beroep te doen op de vanzelfsprekendheid of evidentie daarvan, kan zij worden nagejaagd. Want hoewel deze waarheid ons al dromend zo levensecht leek, eist de politieke werkelijkheid dat zij - wil deze levensvatbaar zijn - naast gegeven ook aanvaard wordt. ■

*De realiteit die zich nu aan ons
opdringt lijkt geenszins op de
droom die wij gehad hebben.*

BEN JIJ ONZE NIEUWE REDACTEUR?

NOVUM Magazinne heeft altijd plek voor enthousiaste studenten die onze redactie willen versterken. Schrijf jij graag en vlot, neem je graag het initiatief, en heb je oog voor detail? Dan zijn wij op zoek naar jou!

Als redacteur heb je de vrijheid om je eigen onderwerpen te bepalen en kun je steeds een andere rubriek verzorgen. Zo blijf je betrokken bij het blad op allerlei verschillende manieren. Uiteraard zijn ideeën voor een nieuwe rubriek ook altijd welkom. Indien je slechts eenmalig een bijdrage zou willen leveren aan NOVUM Magazine, is dat ook mogelijk.

Ben je geïnteresseerd of heb je andere vragen?
Neem dan contact met ons op via:

novum@law.leidenuniv.nl

Redactie

Lara Trautwein

Lenn Grutters

Cas de Koning

Tristan Munk

Karel Wijdeveld

Sjoukje Kraak (hoofdredacteur)

Mathijs de Jong (eindredacteur)

Delaney Diederik

Joris van de Riet

Sabine Pennings

